

ivan cankar hlapci

1

PREMIERA V PETEK, DNE 25. SEPTEMBRA 1953

IVAN CANKAR

HLAPCI

Drama v petih dejanjih

Nastopajo:

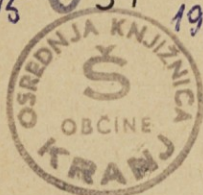
župnik	Jože Pristov
Nadučitelj	Franc Trefalt
Jerman	{Janez Eržen {Jože Kovačič
Komar	Mirko Cegnar
Hvastja	Marijan Dolinar
Lojzka	Anka Cigojeva
Geni	Mara Černetova
Minka	Klio Maverjeva
Zdravnik	{Jože Kovačič {Janez Eržen
Poštar	Metod Mayr
župan	Nace Reš k. g.
Anka	Nada Bavdaževa
Mati	Angelca Hlebčetova
Kalander	Ivan Grašič k. g.
Kalandrovka	Vera Blanč - Kalanova
Pisek	Laci Čigoj
Nace	Lado štiglic
Kmetica	Božena Iglčeva k. g.
Krčmar	Anton Pežek k. g.
I. delavec	Milan Vrtovšek k. g.
II. delavec	Franc Triler k. g.

Sodelovali so:

Režija	SLAVKO JAN k. g.
Scena	ing. Viktor Molka
Razsvetljava	Stane Kropar
Inspicent	Anton Dolinar
Odrski mojster	Janez Kotlovšek
Lasuljarka	Vera Srakarjeva
Krojaška in šiviljska dela	salon Jakofčič in gledališka krojačnica
Sceno napravila	gled. mizarna in slikarna

4/5 Č 57

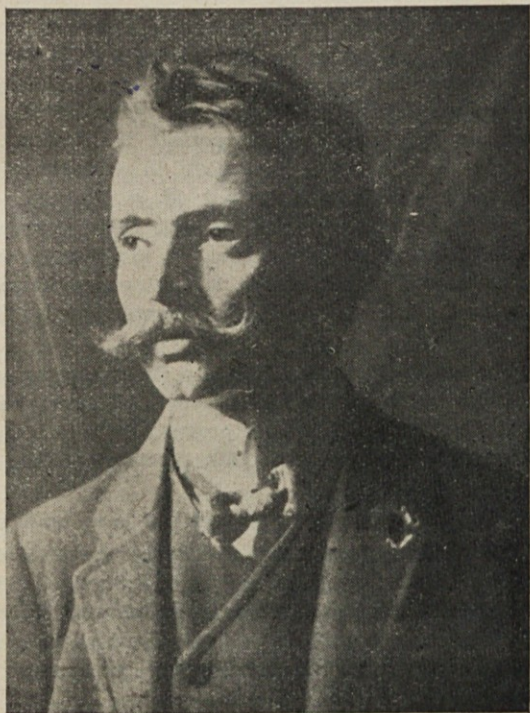
1953/55

N 490/1940

Prešernovo gledališče

Kranj

Pokazali ste mi, kaj je moj posel —
iz hlapcev napraviti ljudi

Naša največja tragedija

»Hlapci« so naša največja politična tragedija. Dramaturško mišljeno niso tragedija v tistem smislu, ki izključuje spravni konec junaka z življenjem. Jerman ne propade, usodne sile, s katerimi se je spoprijel, ga niso strle. Rešila ga je vera v življenje, v lepše življenje.

Če pa vendarle pravimo, da so »Hlapci« tragedija, mislimo pri tem na tisto pretresljivo propadanje duševno pomembnih ljudi v boju za višjo stopnjo razvoja našega naroda pred I. svetovno vojno.

Pustimo ob strani razmišljanje, v koliko je to delo drama osebnega etičnega boja, nihanja med razumom in srcem, med vero v lepšo bodočnost in resignacijo. Ta notranji boj, ki ga doživlja Jerman, je pač biografski moment rasti takratnega poštenega inteligenta, ki se je moral boriti skozi »nadvse umazane razmere«. Če pravi Cankar, da je napravil veren portret teh razmer, moramo vzeti Jermana v vsej njegovi majhnosti in veličini, kot portret človeka, ki je sicer videl pred sabo pot, ki jo bo moral narod še prehoditi do svoje svobode, sam sebi pa se je zdel preosamljen, prešibak, da bi stopil na voditeljsko mesto. Ta majhnost je izvirala iz genialne jasnovidnosti, predozorelosti in nestrpnosti človeka, ki je prehitel razvoj, pa mora zdaj potrpeti, da premerijo to pot za njim še ostali.

Cankar je napisal »Hlapce« 1909. leta. V knjižni izdaji so izšli eno leto kasneje, uprizorjeni pa niso smeli biti prej ko po prvi svetovni vojni. Cenzura jih je kajpa preganjala še potem, tako da so bili v neokrnjeni, nepotvorjeni obliki uprizorjeni šele po osvoboditvi.

»Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!«

Za takšne besede se razumljivo niso mogli ogreti avstrijski in kasneje jugoslovanski velmožje. Avstrijci so osumili Cankarju kar 62 protidržavnih napadov v »Hlapcih«, stara Jugoslavija pa jih je znižala na 13! Vsekakor dovolj, da je ostala drama (brez svoje idejne hrbenice. Kako brezupna je bila videti takšna uprizoritev, si lahko predstavljamo.

»Namen umetnikov je bil od nekdaj, je ter ostane, da naturi tako rekoč ogledalo drži: kaže čednost nje prave črte, sramoti nje pravo obličje, stoletju in telesu časa odtis njega prave podobe.« (Hamlet) To načelo je podpisal Cankar kot geslo svojim »Hlapcem«.

Velika klerikalna zmaga na volitvah 1907. leta. Naprednjaki-liberalci, ki so predsedali v njihov tabor. To je bila stoletju tista podoba, ki ji je nepomirljivi pesnik podržal pred obličje ogledalo.

Pol stoletja je že tega in vendar ni ogledalo zgubilo niti žarek svoje ostrine. Še vedno nam pove toliko bridke resnice o našem človeku, čeprav je Avstro-Ogrska komaj še spomin naših očetov, abstraktno povezan z njihovo mladostjo. Če pa prebrskamo zgodovino, odkrijemo velika socialna in politična nasprotja, nemški Drang nach Osten in avstrijske okupacije na jugu. Križni interesi kar treh imperialističnih pretendentov na naše ozemlje: Italije, Anglije oziroma Amerike in Nemčije. In v tem grozečem obroču tujega hlantanja po našem maloštevilnem svetu nagnusen boj za oblast med dvema legalnima slovenskima strankama: med liberalci in klerikalci.

Pri nas na Slovenskem ni predstavljal liberalizem nič drugega kot tendenco po osamosvojitvi naše malokapitalistične buržoazije izpod vpliva avstrijsko-nemškega kapitala. Sprva je bila ta tendenca skrbno prikrita pod zastavo mogočnih gesel za svobodo. Proti koncu prejšnjega stoletja pa je bilo že popolnoma očito, da je bila ta »borba« proti nemškim izkoriščevalcem golo tekmovanje, kdo bo imel več pravic pri izžemanju slovenskega delavca. Znan je n. pr. citat iz 1883. leta: »Če moretjo tuji kapitalisti delati iz naše beračije kapital, zakaj bi ga mi ne!«

Ob tako očitem pohlepu je jasno, da so se besede: napredek, svoboda, enakost kaj hitro obrabile in izgubile svoj zvok. S puhlimi frazami o »narodovem blagru« in o »narodovih idealih« so svojo breznačajno vlogo le še bolj razkrivali. Če so imeli kaj uspeha po mestih, kmečkega prebivalstva si nikoli niso mogli pridobiti. Agrarna kriza 80. in 90. let je le še poglobila prepad med njimi. Takrat je moralo to ubogo zadolženo, oguljufano in razlaščeno ljudstvo v trumah odhajati v Westfalijo in Ameriko. Avstrija s svojo slabo razvito industrijo jim ni mogla nuditi kruha.

Tedaj je tudi nastal pojem ljudstva in naroda. Ljudstvo — to je bila obubožana, sproletarizirana večina; narod pa so bili gospoda liberalci, droban sloj izkoriščevalcev.

Klerikalci so bili močnejši in drznejši. Znali so sproti izriniti šibke strani liberalcev, posebno njihov neuspeh na deželi. V največjo oporo pa jim je bila reakcionarna avstrijska vlada, ki ji liberalizem s svojimi partikularnimi kapitalističnimi težnjami kajpa ni ustrezal. Klerikalizem s svojo hierarhično močjo pa ji je bil prav

dobrodošel pri težnji za čim večjo centralizacijo v gospodarskem in političnem sistemu.

Tudi klerikalci so vrgli parole med nazadovoljno ljudstvo: antikapitalizem, krščanski socializem. Niso pa imeli najmanjšega namena, da bi uresničili svoj program. Boj proti kapitalizmu je veljal edinole proti liberalcem, kar je imelo daljnosežnejše ozadje, kot bi bilo na videz razvidno iz velikih volivnih bojev sedmega leta. Liberalizem je namreč s svojo breznačelnostjo in meglenim programom begal ljudi in tako utrjeval pot naprednim delavskim ideologijam. Zato so ga morali čim prej likvidirati, kar jim je tega leta tudi uspelo. Imeli so pač večje organizacijske možnosti, močnejšo ideologijo in oporo v avstrijskem finančnem kapitalu, ki je forsiral ustanavljanje klerikalnih kmečkih zadrug s hranilnicami in posojilnicami, ki so s svojimi velikopoteznimi načrti vodile naravnost v klerikalni kapitalizem. Ob taki perspektivi je bila kajpa zrušena zadnja »moralna« liberalcev in zgodilo se je, kar se je imelo zgoditi: najprej so šli poljubiti župniku roko.

Pa še drugi — menda najbolj akuten — moment zblizanja v tem »slogaštvu« obeh strank je igral nemajhno vlogo: strah pred novo družbeno silo, pred delavskim razredom.

Ta je zrasel iz propadajočih kmečkih in srednjih slojev, ki sta jih liberalizem in klerikalizem potisnila k tlom. Po vseh industrijskih krajih se je organiziral v prvih delavskih sindikalnih in političnih organizacijah. In noben čudež ni, da je Cankar po zloglasnem 1907. letu prvi odločno izjavil, da je potrebna za svobodo revolucija.

Cankar se politično pravzaprav nikoli ni opredelil. V socialno demokratsko stranko je stopil pač zato, ker je bila s svojim srednjim programom nacionalnega vprašanja še najbolj napredna, čeprav se je kasneje naslanjala na avstro-marxizem, ki si je slovanstvo in slovenstvo docela napačno razlagal. (Slovenci naj bi zaradi čim enotnejše delavske fronte sprejeli nemški jezik!) Kandidaturo za poslanca je sprejel bržkone le zato, ker mu je bila potrebna tri-

Posebno jasno se je pokazalo lani in letos, kako lahko je različnim rodoljubom, da zlezejo brez pomisleka pod kuto. Človek že komaj ve, če naj ne pozdravi s »hvaljen bodi Jezus Kristus« prijatelja, ki je še včeraj klical »stran s papisti!« Jaz imam takih izkušenj. Ljudje, ki bi bil prisegel nanje, romajo zdaj kar s procesijo v breznačelnost.

(Cankar 1908. leta v Trstu)

Osnutek scene za IV. dejanje »Hlapcev«, ki ga je napravil
za ljubljansko uprizoritev 1948. leta ing. V. Molka

buna, s katere je mogel na kar najneposrednejši način vihteti bič nad našimi političnimi in socialnimi razmerami.

Tudi svoje junake je Cankar redkokje politično determiniral. Jerman bi bil lahko navsezadnje social-demokrat. Naslikal pa ga je kot individualista, kakršen mu je bil potreben, da je lahko ob njem razvil idejo »Hlapcev«. Jerman predstavlja princip svobode, politične svobode in naprednega duha proti principu župnikovega samodrštva, ki mu je zaostalost ljudi garancija k uspehu.

Postavimo Jermana v volilno leto 1907! Srečajmo ga na vrtu v družbi mrzlično razpoložene učiteljske družbe! Kdo bo zmagač: liberalci ali klerikalci? — Obnovimo njegove ironično resignirane besede: »Če izvolijo same svetnike, ali pa cigane, moja suknja ne bo nič manj zakrpana in moji podplati nič bolj celi.« Koj nato pa pre-roška jasnovidnost: »Narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talar!«

Ta vera ne pride iznenada, nepričakovano iz Jermanovih ust. Rodila se je kot objektivno spoznanje iz vseh konsekvenc našega takratnega stanja, v razvoju ji lahko sledimo skozi vsa dejanja »Hlapcev«. Samo eksponirajmo jo naprej, da bomo videli, kako ne-

smiselno je potencirati Jermanovo malodušje in morda še celo njegovo spreobrnitev. Tako so namreč bile dirigirane njegove predvojne uprizoritve.

»Zdaj pregledujem zgodovino protireformacije. Takrat so v naših krajih pobili polovico poštenih ljudi, druga polovica je pobegnila. Kar je ostalo, je bila smrdljiva drhal. In mi smo vnuki svojih dedov.«

Pošastno, brezupno spoznanje. In vendar — kljub majhnemu upu ustanavlja izobraževalno društvo!

»Pokazali ste mi«, pove župniku, »kaj je moj posel — iz hlapcev napraviti ljudi; pa če le enemu odvežem roke in pamet, bo dovolj plačila.«

Pa se vendarle zlomi. Že na zborovanje pride ves resigniran. Čeprav ve, da je že vnaprej obsojeno na polom, bi le rad dal duška temu brezupu, sprostil svojo tečbo in s svojim uporom, če že ne v dolino šentflorijansko, posvetil vsaj v mrak svoje duše.

Res je. Jerman zdvomi nad svojim poslanstvom, ko prekoine ves narod s psovko: Hlapci! Njegova osebnostna tragika prerase njegove šibke moči. Ob materini smrtni postelji misli sam na smrt. sprašuje zdravnika, da bi dobil potrdilo o svojem sumu: če je res s svojim ravnanjem, s svojim političnim delovanjem pospešil njeno smrt. In ko mu zdravnik pritrdi, mu je kakor v olajšanje. S smrtjo, ki misli nanjo, bo očiščen tega morečega občutka krivde.

Ob kovačevem samozavestnem odhodu, ko zve, da njegovo delo le ni bilo zamam — kar štirim, ne le enemu samemu, je razvezal roke in pamet! — se sicer zave svoje klavrnosti in slabosti, ko pravi sam sebi: »Raži bi, da me je upihnila burja, dekler sem gorel... žalostno je v sebi zaspati... ugasniti v praznoti, luč brez olja...«

Ni v teh besedah še nekaj upanja, da morda le ni njegova krivda tako velika, da bi nujno terjala njegovo smrt?! — Skoro hlastno sprašuje župnika, da bi mu obrazložil, v čem je ta veliki greh. Kajti čeprav ga srce čuti, razum ga še vedno ne more doumeti! Prav je ravnal, zakaž bi moral za tuje grehe, zaradi hlapčstva svoje dežele prevzeti nase tako kazen?

Vse, kar so delali in kar so ustvarili, vse, za kar so trpeli in umrli naši delavci — od Trubarja do Da'matina, od Matije Gubca in puntarskih kmetov do Prešerna in Ketteja in do vseh tistih, ki trpe in delajo v sramoti polni sedanosti — vse tisto bo nekoč svobodna last svobodnega ljudstva. (Cankar: Slovenski narod in slovenska kultura.)

Še enkrat beži od svojih temnih misli. Ob materini postelji. Prosi jo blagoslova. In ko vstane, brez blagoslova, ko že seže po orožju, se ne zgodi nikak čudež. Mati ga je enostavno poklicala — in nato Lojzka. Nobeno iracionalno naključje. Mati se je končno omehčala, Lojzko pa je slutnja, ki je psihološko razumljiva vzročnost, privedla k dragemu nazaj.

Z blagoslovom odhaja Jerman v novo življenje. Z novo, neobteženo vero v zadnje besede, ki jih je dejal kovaču Kalandru: »Talec bo kovala svet!«

Janez Žmavc

Kratek intervju z režiserjem Slavkom Janom

Že drugič v tem kratkem razdobju našega poklicnega gledališča ste se rade volje odzvali našemu vabilu in sprejeli novo režijo. Dovolite mi nekaj radovednosti v zvezi z vašim delom pri nas.

S »Hlapci« ste doslej doživeli največ uspeha v Ljubljani. Zanima nas, kaj vas je na vaši poklicni poti privedlo prav k Cankarju?

Predvsem to, da je Cankar naš največji dramatik. Poudaril sem na a. s. Problematiko svojega časa, naših takratnih ljudi in njihova življenja je tako izvirno občutil in podal s tako bolečino in veličino svojega genija, da bo za vedno ostal v središču slovenskega ustvarjanja.

Je tedaj čudno, če mora biti stremljenje vsakega našega gledališkega človeka: igralca, režiserja in inscenatorja, da preizkusi svojo kreativnost prav v Cankarjevih dramah? V njih bo našel najširše možnosti, da razburi svojo fantazijo in jo presahne s svojim razumom in čustvom. Celotno galerijo naših ljudi bo odkril: od županov, dacarjev, štacunarjev, doktorjev Grozdov in Grudnov, oblastnikov do Hvastij, cerkovnikov, ekspeditoric, županij, lepih Vid, Matild in Grudnovk, pa Jermanov, Maksov, Ščuk itd. Sami predstavniki našega tedanjega življenja, zapisanega z žgočo satiro, ki sega še v naš čas.

Pokazati problem, takratnega časa našemu gledališkemu obiskovalcu, je dolžnost vsakega našega gledališča. Zato se mi zdi prav in hvale vredno, da je Prešernovo gledališče uvrstilo v svoj letošnji pro-

gram »Hlapce«, ki v Kranju niso bili igrani, kot slišim, že več kot dvajset let.

Omenjeno notranje nagnjenje me je torej gnalo, da sem leta 1948. začel v ljubljanski Drami režirati Cankarjeva dela. Ob njih najdem pač svoja največja doživetja, ki mi jih dopolnjujejo spomini nanje. Poleg Cankarja, moram priznati, je bilo moje veliko doživetje le še ob režiji čudovite drame modernega dramatika Milierja »Smrt trgovskega potnika«.

Znano je, da je bila — po dobrih treh desetletjih odrskega oživljanja »Hlapcev« — vaša uprizoritev prva neokrnjena manifestacija te naše največje idejne drame.

Ste ohranili na našem odru isto režijsko koncepcijo kot pri ljubljanski uprizoritvi?

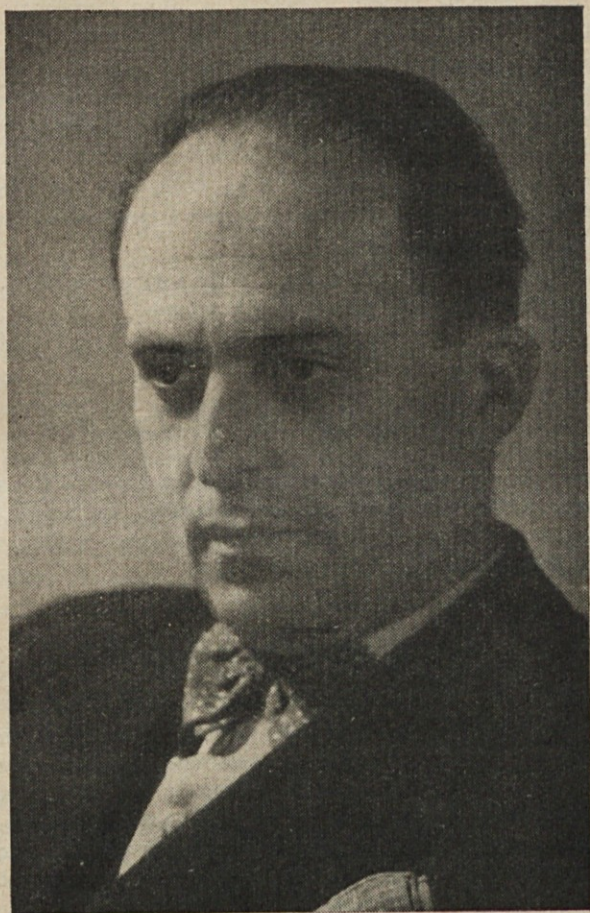
V tako kratkem času se režijska koncepcija ne sme in ne more spremeniti, če je bila odraz nekega večjega ustvarjalnega doživetja. Lahko pa se dopolnjuje in izboljšuje, razumljivo. Za kranjsko uprizoritev smo skušali s karikaturjo še bolj podčrtati hlapčevstvo naših »hlapcev« v I. in II. dejanju. V intimnem življenju naših junakov, zlasti Jermana in Lojzke, pa smo poudarili za Cankarja tako značilen poetični realizem, kakor je krstil njegov stil dr. Ivan Prijatelj.

Kaj mislite o našem ansamblu?

Zastavili ste mi kočljivo vprašanje. Vendar bom nanj zelo rad odgovoril.

Med mladimi poklicnimi in polpoklicnimi gledališči, ki so se v zadnjem času ustanovila v Sloveniji (Mestna gledališča v Ljubljani, Celju, Postojni, Kopru, Ptuju) ima Kranj trenutno prav zagotovo najbolj kompakten in tudi številčno najbolj ustrezen sestav gledaliških igralcev. Delo z njimi je zelo prijetno, kar sem z veseljem čutil pri obeh svojih režijah. To je tisto, čemu sem brez obotavljanja sprejel vaše vabilo za gostovanje.

Za tako kratek čas obstoja ima ansambel že kar dosti uspešno opravljenega dela za sabo. Zares, priznanje si zaluži in ugled. Seveda je pot do končnega razvoja še dolga in težka. Z discipliniranostjo in gorečnostjo — ki ansamblu ne manjkata — bo ta pot zlahka prehojena. Nenehno iskanje, nenehna želja in volja po izpopolnjevanju pa naj bosta cilj in naloga slehernega člana igralskega zbora in režiserjev, bodisi da so diplomanti Akademije za igralsko umet-

Režiser Slavko Jan

nost, bodisi prezaslužni amaterji, ki so se vključili v poklicno gledališče. Počivanje na mladih lovorikah bi lahko zavedlo v »provlacialno genialnost«, kjer pa ni prostora resnični umetnosti.

Kranjski gledališki obiskovalci so lahko zadovoljni z dosedanjim delom PG in mu morajo dati priznanje s čim večjim obiskom in s pristranskimi izrazi zadovoljstva, saj gledališki ljudje po vsem svetu in že od nekdaj potrebujemo takega priznanja.

Upravi PG in igralskemu zboru pa želim čim več uspehov in skorajšnjega izboljšanja delovnih pogojev s predvideno prezidavo tehničnega preskromnega odra.

Najlepša vam hvala! In upam z željo vsega kolektiva in naše publike da ne bo to vaša zadnja režija pri nas.

J. Z.

O prvi uprizoritvi »Hlapcev«

Ponatisnili smo odlomek iz ocene prve uprizoritve Cankarjevih »Hlapcev«, ki jih je v režiji Milana Skrbinška uprizorilo tržaško gledališče. Ocena je izšla v tržaškem kulturnem vestniku »Njiva« (I. letnik, št. 5) 1919. leta:

Ivan Cankar „Hlapci“

Drama v petih dejanjih. — To je bilo v »onih« časih — hvala bogu! — namreč včeraj; pravzaprav, če dobro premislimo, je danes v bistvu še tako in bo jutri menda prav malo drugače, namreč to, kar nam naš Cankar tako živo predočuje v svojih neminljivih »Hlapcih«. Kako v živo je Cankar zadel s to svojo dramo, vidimo že iz tega, da ni bil nihče z njeno tendenco zadovoljen, ne »liberalni« hlapci-učitelji, ne njihovi klerikalni gospodarji, in iz dejstva, da se igra kljub svojim literarnim in odrskim vrlinam od leta 1910., ko je izšla v Schwentnerjevi založbi, pa točno do danes 31. maja 1919 ni uprizorila na nobenem slovenskem odru in se izvzemši Trsta menda drugod še dolgo ne bo uprizorila. Seveda, »razmere« oziri«, pa tisto »pohujšanje«, ki ga igra lahko rodi, ne moralnega pohujšanja, temveč strankarsko-politično itd.

V Trstu smo srečnejši v tem pogledu; videli smo naše »Hlapce«, dasi še v diletantski, vendar v dobri diletantski uprizoritvi.

Igra je pač pisana s tako vrlino, da slušalca in igralca — hočeš nočeš — potegně s seboj, saj je ta igra pravi biser naše dramske umetnosti, toliko kar se tiče tehnične strukture, kolikor literarnih vrednot, ki jih je Cankar vložil vanjo. In tako se dogaja, da kljub prozorno jasni tendenci ta eminentno socialna drama prav nič ne utrpi na svoji umetniški lepoti. Človek jo uživa prekinprek, tudi če bi slučajno ne bil s Cankarjem enih misli.

Vsebinska? — V družbo slovenske inteligence (osobito »naprednega« učiteljstva) treščí novica o klerikalni zmagi pri volitvah. In zdaj se razodene ono, o čemer je učiteljica Lojzka dejala, da bi bilo bolje, da bi se ne razodelo. Najhujši kričač vpogne prvi svoje hrbtišče. Drugo dejanje nas postavi sredi med bočiščenje«. Vsi so se že potuhnili pred župnikom, le eden še ne, Jerman. S tem je napovedan boj med njim in predstaviteljem klerikalne stranke, boj, ki se ga Jerman loti očitno s prešibkimi močmi. V tretjem dejanju spoznamo učitelja Jermana bolje, vidimo, da ni iz one snovi, iz katere se mesijo junaki ali mučeniški. Le — sanjač je; slabič. To je pač tragika njegovega značaja, ki jo sam spoznava, ali spoznanje prihaja prekasno. V četrtem dejanju si Jerman s svojim nastopom na zborovanju zapečati svojo usodo. Malodušnost se ga loteva še pred zborovanjem, s svojo nerodnostjo še bolj razjari nahujskano množico, tako da pride do poboja. In tako pride, da Jerman, osamljen, potrj zaradi neuspeha, nasičen gnusa do življenja slednjic klone ponosno glavo. Vendar ne povsem, tesno spranjo upanja glede nadaljnje usode junaka nam pusti Cankar vendarle odprto. Kam je nameril potem Jerman roko v roki s tovarišico Lojzko svoje korake? —

Cankar nam v tej dramí pokaže z iztegnjenim prstom naravnost predse: Glejte socialne razmere; glejte ljudi, ki jih porajajo te razmere! In tako bo vedno, dokler bo na svetu vladała ona oblika družbe, ki razpredeluje človeštvo v dva razreda: v gospodarje in v hlapce. Poedínca, ki bi se hotel upirati tem razmeram, zlomi gospodujoča klika brez usmiljenja. — Ali Cankar ne slika samo, Cankar tudi uči, ter nam pokaže pot iz te zagate. In ta pot je: »Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!« Metoda je čisto enostavna, kovač Kalandar nam jo pove: Organizirajte se vi nemaniči, vi hlapci; danes boste trije, jutri vas bo sedem itd. in z rastočim številom bo rasel vaš ugled in vas vpliv.

Cankar v tej drami ni nameraval prikazati omahljivosti kot posebno šibkost učiteljskega stanu, res je, in kdor bi ga hotel tako umeti, ga enostavno napak umeva. Pač pa je hotel Cankar s to igro, kakor že prej (l. 1906) z »Martinom Kačurjem« zaklicati ravno slovenskemu učiteljstvu glasen: »Quo vadis?« Ali ga je učiteljstvo umelo? Le v malem, malem delu; vsaj dosedaj.

Pogled nazaj

Koristna navada je, da se gledališče na pragu nove sezone še enkrat ozre nazaj, da ob obljubah za novo sezono kritično precenti, koliko svojih lanskoletnih obetov je izpolnilo in kako jih je izpolnilo. Če naj danes skušam napraviti obračun, potegniti črto in pošteno, nepristransko in po najboljši vesti sešteti tistih nekaj postavk, ki so premlele ene sezone, nisem v dilemi: ali kot sodelavec gledališča in član umetniškega sveta, ki je (čeprav povečini le platonično) soodgovoren za izbiro igranih dramskih del; ali kot recenzent, ki si lasti pravico in dolžnost, da kar najbolj učinkovito raztrga repertoar in dokaže nezmožnost umetniškega vodstva, saj se po stari in ustaljeni slovenski gledališki zakonitosti kritik zmeraj poteguje za dramaturgovno mesto; ali pa kot tov. Slehernik iz občinstva, v čigar miselnost, čustvovanje in doživljanje predstave se vsakikrat posebej skušam vživeti.

Vseh troje mēril bo treba zlit v eno sodbo. Na videz nemo-goča simbioza nekakšnega eshaezijskega troedinstva, pa vendar ne protislovna, če se v prvih dveh preobrazbah ves čas zavedam, ne česa takle. Slehernik za svojo kupljeno ali podarjeno vstopnico pričakuje, temveč kaj naj mu gledališče daje in kako. Ta »kaj« je izražen v eni besedi:

repertoar,

ki najbolj jasno izpričuje težnje, stremljenja ter kulturno in politično zavest umetniškega vodstva. Izbor iger je v vsakem gledališču najvažnejša, najbolj izpodbijana, trdovratno napadana in ognjevitno branjena dejavnost, zato je razumljivo, da odgovor na to vprašanje pove, da-li se gledališče dobro zaveda svojega poslanstva.

Zweig
VOLPONE
premiera 26. VI. 1953

Scena iz V. dejanja

Kultura in umetnost sta najvišji in najbolj vzvišenj izraz svobode. Toda svoboda nikomur, ne narodu ne posamezniku, ne pade sama v naročje kot zrela hruška. Treba si jo je priboriti. Tudi kulturo ljudstva si je treba priboriti, ne v eni, temveč v nešteti in dolgotrajnih bitkah, korak za korakom. V dramski umetnosti je vsaka predstava majhna praska v borbi s sovražnikom, ki se imenuje kulturna zaostalost, nezanimanje, malovredni klč, in izid vsake praske mora biti korak naprej, pa če še tako majhen. Kdor stoji na mestu in čaka, da ga bodo dohiteli še zadnji zaostali pešci, je bitko že izgubil. Ta notranjega življenja ljudstva nikdar ne bo preobrazil.

Zato repertoar gledališča ne sme biti podoben nedeljskim radijskim Ploščam po željah z neizogibnim »Lovcem« in »Jaz pa grem na zeleno travco«. Umetniško prizadevanje gledališkega vodstva mora težiti za tem, da seznanj občinstvo z najzlahtnejšimi vrednotami umetniške ustvarjalnosti od antike preko klasike do moderne. Umetnost je možno približati ljudstvu, saj je v svojih najvišjih vzponih hkrati tudi najpreprostejša, zrasla iz ljudstva za ljudstvo.

Nočem se spuščati v razpravljanje o ljudski umetnosti in gle-

dališću, še posebno ne, kar pripravlja urednik objavo načelne izpovedi o tej temi izpod peresa enega največjih duhov sodobne Evrope. Le eno skromno ugotovitev bi pripisal: Petdeset let »Miklove Zale« ne bo ne igralcem ne občinstvu niti za korak približalo Shakespeara.

Ko po vsem navedenem ogledujem lanski repertoar in pri tem ne pozabljam na dejanske možnosti teatra, na neštete ovire in težave, na mladi, še ne izravnani in številčno šibki ansambel in tehnično primitivni oder, čutim v njem resno hotenje in pošteno prizadevanje, gledališče približati ljudstvu. Ni še ta repertoar idealni skupek enakovrednih umetniških silnic, oblik in misli, ki jim je edini namen oplemenititi in humanizirati človeka. Mogel bi biti boljši, toda kaj lahko — pri šibkejši veri in manjši upornosti — bi mogel biti slabši. Res predstavljata »Krog s krečo«, ki je bil letos odigran kar na štirih slovenskih odrih in ki ga je v nekem drugem mestu kritik gostobesedno hvallj kot pomembno napredno in revolucionarno delo, ter Gervaisova satira »Za stanovanje gre« samo stopicanje na mestu. Pretežni del repertoarja, vštevši vedrega s komedijama »Draga Ruth!« in »Zaslanjana punčka«, nesporno kaže pri vsaki predstavi napredek, zdaj večji, zdaj manjši korak na poti navzgor.

Poleg ali namesto tega, kar je bilo uprizorjeno, je umetniško vodstvo v začetku lanske sezone obljubilo še druga dramska dela, ki jih nismo videli. Krleževa legenda »Pan« in Borove »Bele vode«, dve alegorični pesnitvi, ki naj bi se jima poskusilo dati dramsko obliko, sta obtičali v dramaturgovem predalu. Brez škode, saj Prešernovo gledališče ni eksperimentalni teater milijonskega mesta, ki ima dovolj izbrane publike za take ekskluzivne poizkuse. Žal pa mi je za Wedekindovo »Pomladno prebujenje« in Millerjevo drama »Smrt trgovskega potnika«. Snov, ki je v umetniško zgoščeni obliki obravnava Wedekind, je bila zmeraj in je tudi še v današnji družbi »tabu«, nedotakljiva in neprijetna; žgoč življenjski problem, pred katerim najraje zapiramo oči: Eros mladostnikov. Millerjeva drama pa ni le po svoji umetniški teži najvišji vrh sodobne dramske ustvarjalnosti, ampak tudi družbeno, psihološko in človeško tako resnična, globoko občutena in pretresljiva, da mora tudi najbolj okoreli gledalec ob njej doživeti svojo katarzo. Za ti dve deli dano obljubo bo treba nekoč izpolniti.

Drugo vprašanje »kako«, pri katerem analiziramo ostale elemente gledališča, kot so režija, scena in igra, označuje beseda

slog.

Tega je umetniško vodstvo tako z besedo kot z dejanjem dovolj jasno razglasilo. Označuje ga beg iz odrskega naturalizma in realizma v novodobne romantične težnje moderne drame in v iskanju neoromantike in simbolizma tudi v delih starejših pisateljev in preživelih slogov. Najlažje in najvidnejše se slogovne težnje prikazujejo vizualno, v inscenaciji, najtežje v igri posamezne osebe, ki je vezana na čisto realistične prvine, kot sta govor in kretnja. Po večini so bila vse lanske inscenacije, razen stilizirane scene v Klubu bundu in umirjene v »Komedijantih« in »Dragi Ruth!«, krepko ekspresionistične z dodatkom abstraktnih elementov, toda ne vse uspele. Včasih je bila scena nerazumljiva, v izrazu prisiljena in v odrskem tlorisu nejasna (»Tramvaj«), abstraktni dekorativni elementi so se utrujajoče ponavljali.

V režiji označuje iskanje novega izraza odpor proti vsakemu patosu, odrski konvencionalnosti, mrzlemu quasi realizmu brez notranje vsebine. Režija črpa iz psihološko poglobljenega teksta, ki diktira kretnje in določa situacije, polna je drznih modernizmov in na gosto prepletena s prvinami filma. Slog je še neprečiščen kot mlado vino, poln baročnih okraskov, po sili simbolike in bleščečih domislekov, ki z dramskim delom niso v organski zvezi. To, kar smo videli, še ni sinteza novega sloga, je šele iskanje, pri katerem je edinola smer natančno določena.

Za mlado gledališče in mlado občinstvo izključno pridrževanje takega sloga ni primerno. Obnesel se je v sodobni komediji, obnesel tudi v naturalistični drami »Na dnu«, ki je prepletena z mračno simboliko, ni pa uspel v klasiki. To je med drugim tudi vzrok, da je Shakespeare našemu občinstvu še zmeraj tuj.

O posebnem igralskem slogu ansambla in posameznika pri nas še ne more biti govora. Naš igralec ima polne roke posla, da uspe z raznimi sredstvi svojega telesa oblikovati določeno odrsko figuro in jo približno dobro karakterizirati v njenih splošno človeških obrisih. Daleč smo še od tega, da bo temu splošnemu liku nekega značaja dodal še narodnostno obeležje, da bi z njim ilustriral svoj-skost katerikoli davno minule dobe in ga še oplemenitil s stünimi odtenki izbranega sloga.

F. Bratkovič

Nov pomemben uspeh slovenskega gledališča pred mednarodnim občinstvom

Mednarodni festival univerzitetnih gledaliških studijev v starem znanem bavarskem univerzitetnem mestu Erlangen u so postali že tradicija. V petih letih, kar jih redno prirejajo, so pridobili tehtno veljavo in se uvrstili med upoštevanja vredne mednarodne gledališke prireditve. Kakor imata na primer Bayreuth in Salzburg svojo specifično v oživiljanju klasike, tako ima Erlangen svojo specifično v gledališkem eksperimentiranju, v iskanju novih smeri in v uprizorjanju novih, še nepreizkušenih dramskih del svetovne dramske književnosti.

Slovinci smo se erlangenskega festivala udeležili lani prvič. Skupina študentov ljubljanske Akademije za igralsko umetnost je z uprizoritvijo Salacroujeve MARGARETE proti vsem pričakovanjem in napovedim, v ostri konkurenci s Francozi, Belgijci, Švicarji, Italijani, Avstrijci in Nemci dosegla velikanski uspeh in zasedla prvo mesto. Ta prvi nastop jugoslovanskega dramskega gledališča pred mednarodno publiko po osvoboditvi je pomenil zapadni Evropi pravo odkritje.

Nič čudnega torej ni, če so prireditelji festivala tudi letos s tako trmasto vztrajnostjo vabili v Erlangen naše študente, da smo kljub oviram, komplikacijam in smoli, ki se nas je pri pripravah na potovanje držala, navsezadnje vendarle odpotovali in ujeli ravno še konec festivala. Toliko da smo še utegnili kot poslednjo predstavo festivala uprizoriti v slovenskem jeziku Strindbergovo naturalistično enodejanko GOSPODIČNO JULJO.

Ker smo, kot rečeno, zamudili devet desetih festivalskih prireditvev, naj zgolj v ilustracijo navedem nekaj točk iz festivalskega sporeda:

Udeležba: 38 evropskih in ena ameriška univerza.

Uprizorjenih je bilo: 19 različnih dramskih del.

Nastopili so: Angleži, švicarji, Belgijci, Italijani, Norvežani, Amerikanci, Nemci, Avstrijci in Slovenci.

Nekaj imen iz repertoarja: G. Kaiser (PLIN), Shakespeare (KONEC DOBER — VSE DOBRO, UKROČENA TRMOGLAVKA v izvedbi DRAMA DEPARTEMENT OF UNIVERSITY BRISTOL), Lessing, Frey, Webster, Schiller, Giraudoux, Wilder, Altendorf, Ardrey, Indijec Mricchakatika, Goethe (URFAUST!), Holberg.

Nadalje: sedem eksperimentalnih filmov, ki so jih posneli v univerzitetnih filmskih studijih (Oxford!), za nameček pa še Sjoeborgova GOSPODIČNA JULIJA in ANA KARENINA z GRETO GARBO.

Razstava v okviru festivala: BAYREUTH.

Predavanja: cikel predavanj o gledališču kot družbeno kritičnem, političnem, umetniškem fenomenu, kot kolektivnem doživetju. Nadalje posebno zanimiva tema: DRAMSKO DELO MED LITERATURO IN GLEDALIŠČEM. Med predavatelji sta dve tudi pri nas znani imeni: G. WEISENBORN, pomembni nemški dramatik in dramaturg, socialist, scdelavec B. BRECHTA in C. VERCHSHAGEN, znani prevajalec, gledališki teoretik in kritik.

Veliko smo zamudili. Na srečo ne vsi. Dva izmed nas sta odpo- tovala skoraj še pravočasno.

Pričakovali so nas skrajno nestrpno. Festivalski bilten in erlan- genski dnevnik so poročali o smoli, ki se nas je držala, in sprem- ljali naše napore, da ujamemo vsaj še konec festivala. Ko smo po napornem potovanju končno na smrt utrujeni pritovorili sred- noči težke kovčke s kostumi in rekviziti, je bila na mah pokonci vsa stanovanjska kasarna. Okoli nas se je zgrnil pravi Babilon. Človek ni več vedel, v katerem jeziku naj govori. Najbolje smo se razumeli še internacionalno: I GRUESSE VOUS SINCERAMENTE!

Brž ko se je razvedelo, da smo prišli, je bilo gledališče v tre- nutku razprodano. Začelo me je skrbeti. Zdelo se mi je, da preveč pričakujejo in če človek preveč pričakuje, je navadno razočaran. Kolega Kozak, ki je bil tu od začetka, mi je pripovedoval, da je bil nivo dotedanjih predstav visok, mnogo boljši kot lani. Konku- renca bo torej zelo huda. Igralci pa so telesno in duševno utrujeni, zmedeni od novih vtisov. Vsi smo zaskrbljeni.

Vaje so potekle kolikor toliko v redu. Napovedana ura je tu, a ne moremo še začeti, ker odrski delavci šele barvajo kulise. Ner- voza raste. Kukamo skozi luknjo v zastoru. Teater je nabit. Publika ni nestrpna, tu je v navadi tudi v gledališču akademska četrt. Do trenutka, ko so delavci končno pribili kulise, sta minili dve akadems- ki četrti. Ko pa sem končno stopil pred zastor, da bi pozdravil publiko, me je sprejel navdušen aplavz.

GOSPODIČNA JULIJA je splošno znano dramsko delo, razen tega so vsi udeležanci gledali SJOEBERGOV film, tako da ni bilo treba navajati vsebine in so lahko sledili dejanju in igri v sloven-

skem jeziku. Lepoga občutka, ki stisne človeka v grlu, ko daleč v tujini prisostvuje gledališki predstavi v materinskem jeziku, ni mogoče popisati. Še manj je mogoče popisati občutek, ki človeka prevzame, ko vidi, da sedem sto ljudi v gledališču, od katerih niti eden ne razume slovenskega jezika, v največji zbranosti, tišini in prevzetosti sledi dejanju na odru. Predstava je izpolnila željo in upanje, ki sem ga izrazil v uvodnem pozdravu: umetnost je premostila razlike v jeziku, izravnala je prepad med igralci in publiko in utrla pot k lepemu skupnemu umetniškemu doživetju.

In zopet pride stvar, ki je ni mogoče popisati: viharen, navdušen aplavz, prava ekstaza ploskanja, topotanja in skandiranja, ki se ni pomirila dolgo dolgo časa. Odrski mojster, ki je bil sam pri električni napravi za dviganje in spuščanje zastora, zatrjuje, da je moral osem in dvajsetkrat dvigniti zastor, ker je navdušena publika vedno znova hotela videti igralce. Skupina študentov iz Jugoslavije, ki je na praksi v Nuernbergu, je pritovorila na oder velikanski šopek gladijol. In potem: čestitke. čestitke. čestitke, reporterji, fotografi, radio, avtogrami, izmenjava naslovov. In zahvale. Resno, pristrčno in toplo so se zahvaljevali mnogi in mnogi: **HVALA VAM ZA TAKO VELIKO DOŽIVETJE!** (Konec prihodnjič.)

Lojze Filipič

Domače gledališke vesti

Naša prihodnja premiera

bo prijetna tragikomedija »Šesto nadstropje«, ki prikazuje življenja malih ljudi iz pariškega Montmartra, njihove majhne in velike skrbi, ljubezni in vsakdanjosti, ki so vse ubrane na motiv, češ da se tukaj, v 6. nadstropju »nikdar nič ne zgodi«. Koliko pa se zgodi, nam bo med smehom in solzami povedal francoski dramatik Alfred Gehri. Delo bo režirala Djurdjica Fleretova, novo angažirani stalni režiser PG.

Spremembe v ansamblu

Dosedanji umetniški vodja, dramaturg Herbert Grün in režiser Dino Radojević sta na povabilo dr. Branka Gavelle odšla v Zagrebačko dramsko kazalište. Mesto dramaturga je prevzel Janez Žmavc, mesto režiserja pa Djurdjica Fleretova. Dobili smo tudi novega inspicienta Antona Dolinarja, ki se je nedavno vrnil iz JLA. Naš dosedanji inspicient Pavel Jeločnik pa je sprejel angažman v ljubljanskem MG. Iz JLA se je vrnil tudi Laci Cigoj in ravno še o pravem času ujel zanj pripravljeno vlogo v »Hlapcih«.

Ponovili bomo

poleg »Kroga s kredo« še »Zasanjano punčko« in »Volpona«.

Redakcija 1. številke GLPG
pripravljena 18. septembra,
zaključena 23. sept. 1953

PREGLED PREDSTAV V SEZONI 1952/53

A V T O R P R E V A J A L E C	D E L O	R E Ž I S E R S C E N O G R A F	P r e m i e r a	Š t e v i l o p r e d s t a v	S k u p n i o b i s k	P o v p r e č n i o b i s k	O P O M B E
1 Bratko Krefc	Krajnski komedijanti	Andrej Hieng Mirko Lipužič	18. 10. 1952	22	6760	307	
2 Pavel Golia	Sneguljčica	Dino Radojević Sveta Jovanović	18. 11. 1952	15	5162	344	
3 Norman Krasna Rado Pregarc	Draga Ruth	Dino Radojević Sveta Jovanović	3. 1. 1953	16	5258	328	
4 Klabund O. Župancič	Krog s kredo	Slavko Jan Viktor Molka	13. 1. 1953	6	2021	337	Zaradi bolezni preloženo
5 Maksim Gorki Pavel Golia	Na dnu	Dino Radojević Sveta Jovanović	10. 3. 1953	10 (2)	2684 (431)	268 (215)	Oklepaji: obisk na gostovanjih
6 Drago Gervais Dušan Moravec	Za stanovanje gre	Dino Radojević Saša Kump	31. 3. 1953	12	2607	217	
7 Miroslav Križna Josip Vidmar	V agoniji	Bojan Stupica	16. 4. 1953	7	1906	272	
8 Tennessee Williams Herbert Grün	Tranvaj »Poželenje«	Andrej Hieng Sveta Jovanović	16. 5. 1953	9 (2)	2727 (922)	303 (461)	
9 Elmer Rice Herbert Grün	Zaslanjana punčka	Dino Radojević Sveta Jovanović	5. 6. 1953	9	2229	248	še neodigrane predstave
10 Stefan Zweig Fran Albreht	Volpone	Dino Radojević Sveta Jovanović	26. 6. 1953	7	1894	270	še neodigrane predstave
				113 (4)	33.248 (1353)	295 (338)	

**Tovarna
gumijevih
izdelkov**

Sava

proizvaja:

gumeno tehnično robo — gumirano blago za dežne plašče — zaščitne obleke za rudarje, ribarje in dr. — navadne cevi z in brez tekstilnih vložkov — visokotlačne armirane fleksibilne cevi — pnevmatiko za kolesa in avtomobile — transportne trakove — gumene plošče za pod — gumene galanterijske in sanitarne izdelke — gumene športne artikle — gobasto gumo — gumene prevleke valjev in koles. **Kvalitetno blago in umerjene cene!**

„Vina Kranj“

Vam nudi: vse vrste kvalitetnih namiznih vin, prvovrstna buteljčna in vstekleničena vina, likerje, pristni domači sadjevec in ostale alkoholne pijače po konkurenčnih cenah. — Vse vrste brezalkoholnih pijač, pivo „Union“ v sodih in steklenicah. Radensko vodo, sifon in vse vrste kisa po najnižjih cenah in v vsaki količini. — Cenjene obiskovalce opozarjamo, da v vseh trgovinah in gostilnah zahtevajo v svoje zadovoljstvo naše kvalitetne alkoholne pijače!

Za vsa naročila in informacije kličite telefon Kranj 336, 324, 297, Škofja Loka 26, Tržič 49

Kvaliteta, nizke cene, solidna postrežba

Skladišča: Kranj, Škofja Loka, Tržič

„Vina Kranj“

B E R I T E

„GLAS GORENJSKE“

*Vsi naročniki so zavarovani
proti nezgodi!*

V „DELIKATESI“ - KRANJ
je bila 12. aprila 1953 otvoritev
novega gostinskega lokala

Kvalitetna vina, desertna vina, likerji,
turška kava in vsakovrstna
mrzla jedila itd.

N O V O Z A V A S I !

„ISKRA“

tovar. za elektrotehn. in fino mehaniko

K R A N J

izdeluje iz prvovrstnega materiala in promptno dobavlja: Telekomunikacije: telefonske aparate, centrale in dele - Kinoaparature: kinoprojektorje, ojačevalce in zvočnike - Električne merilne instrumente: števec, voltmetre itd. - Avtoelektriko: svetlobne diname, zaganjače, vžigalne tuljave itd. - Električne vrtalne stroje: 10 in 32 mm. premera - Selske usmerjevalne celice: - Instalacijski material: paketna, kolebna in motorna stikala
Zahtevajte detajlne ponudbe

*Tapetarsko žimo več vrst,
sterilizirano na 115° C,
izdeluje podjetje*

ŽIMOPREJA

STRAŽIŠČE PRI KRANJU

TELEFON 174 KRNAJ

*Kupujemo vseh vrst
živalske dlake.
Ponudbe in naročila
sprejema
uprava podjetja*

Slike iz »Volpona«:

stran 13: France Trefalt kot Volpone

stran 14: A. Hlebčetova - Canina, J. Eržen - Mosca, Klio Maverjeva -
Colomba, F. Trefalt

Slika na 1. strani: I. Cankar 1907. leta.

Klišeje na strani 1, 6 in 9 posodil arhivar ljubljanske Drame. Emblem mask za naslovno stran dala AIU.

Naslovna stran po osnutku Saše Kumpa

Gledališki list Prešernovega gledališča. Letnik IV. (sezona 1953-54), št. 1. Obseg 1½ pole. Naklada 600 izvodov. Lastnik in izdajatelj uprava Prešernovega gledališča; predstavnik Alojz Gostiša; urejuje uredniški odbor; odgovorni urednik J. Žmavc; tisk Gorenjske tiskarne. Vsi v Kranju.

CENA 20 DINARJEV

prešernovo
gledališče kranj
sezona 1953-54